

Vážená komisia!

Milé kolegyně a kolegovia!

Vážení a ctení hostia!

Tak, ako to urobili moji predchodcovia, dovoľte, aby som sa vám aj ja zdôveril, prečo sa cítim poctený Cenou Ondreja Štefanka.

Toto ocenenie si vážim preto, lebo sa neudeľuje pri nejakej predôležitej udalosti, ani v nejakej honosnej dvorane. Považujem za náležité, že túto Cenu dostávame v tomto skromnom, ale zato povedomom Nadlaku. V rodisku a celoživotnom pôsobisku Ondreja Štefanka. Na pravidelnom pracovnom rokovaní, za prítomnosti tvorivých nadšencov, ktorí sa tu každoročne schádzajú, aby priložili ďalšie svedectvá o stave slovenského dolnozemskeho bytia.

Nadlak je tým najpríhodnejším miestom na udeľovanie Ceny Ondreja Štefanka, lebo o ňom máme po Poľnom Berinčoku, druhú najstaršiu monografiu o slovenskej dolnozemskej osade. A navyše, aj najpôvabnejšiu esej s geniom loci od samotného Ondreja Štefanka, aká o slovenskom dolnozemskom sídle mohla byť napísaná. Nadlakom sa cítim poctený aj tým, že odtiaľto pochádzajú moji starí rodičia z matkinej aj otcovej strany. A že doposiaľ sa jedna časť Nadlackého chotára vola Botikov sálaš. A uveličený sa cítim týmto mestečkom aj preto, že nad ním neustále bdie nielen Božie oko, ale aj každodenný/vezdejší hlas chrámového hlásnika.

V prednesenom laudaciu sa už povedalo drahne o tom, za čo všetko som si dnešnú poctu vyslúžil. Mne sa preto žiada povedať niečo o tom, čo ma pri skúmaní dolnozemskejších Slovákov osobitne oslovilo, pomáhalo mi hýbať sa ďalej, a zároveň byť v tomto zaujatí z času na čas aj o voľačo lepší.

Na začiatku to boli demograf Ján Svetoň, jazykovedec Jozef Štolc, etnograf Rudolf Bednárík, literárny vedec Andrej Mráz a Historik Ján Sirácky. Ich murivo poznávania dolnozemskejších Slovákov bolo tak dobre uhnetené, a tak zrozumiteľné, že po jeho zhodnotení mohol Vladimír Mináč vysloviť takýto jasnozrivý koncept dejinnosti Slovákov: *Dejiny Slovákov niežeby boli neúplné, ale sú nemysliteľné bez dejín slovenského vystáhovalectva. Práve tak ako dejiny zahraničných Slovákov by boli nezrozumiteľné bez spojitostí s materským národom* (MINÁČ 1982:19).

Pri osvojovaní si abecedy ako dolnozemskejších Slovákov skúmať, a ako porozumieť tomuto fenoménu, prichodilo mi načierať z mnohých žriediel. Vyhládal som, pravdaže, také, ktoré sa mi videli byť najprogressívnejšie. Lenže v sociálnych vedách sa nemajú obchádzať ani tie prekonané koncepty. Spomedzi tých druhých sa akosi nedal prehliadnuť ten, ktorý posudzoval zahraničných Slovákov, či sú ešte zelenou, alebo už len suchou ratolesťou.

Podľa toho sa zvažovala opodstatnenosť ich mapovania. Práve za mojich čias sa udialo vari to najpresvedčivejšie svedectvo o scestnosti takéhoto zmýšľania. Dokladom sa stali vedecko-výskumné výsledky o Slovákoch v Maďarsku, o ktorých sme si hovorili, že už by ich bolo treba vari oželiť. Lenže čo čert nechcel, v tomto už takmer odnárodnenom minoritnom spoločenstve sa iba nedávno zrodilo trojzväzkové dielo Ondreja Krupu o výročných obyčajoch, aké svojou poznávacou výpovednosťou nevzniklo ani v materskej krajine (KRUPA 1996 – 1998). Približne v tom čase uzreli svetlo sveta aj nemenej významné práce Anny Divičanovej o súhrnnom obraze Slovákov v Maďarsku, ktoré považujem za doposiaľ najkomplexnejšiu výpoveď o historickoma a etnokultúrnom vývine slovenskej minority v zahraničí (DIVIČANOVÁ 1999 a 2002).

Dosť dlho nám trvalo, že sme obraz dolnozemskej Slovákov vytvárali ako sociálne a kultúrne jednotné a homogenizované spoločenstvo. Čiže ako spoločenstvo so statickým a iba či predovšetkým s materským národom súvisiacim jazykovým a kultúrnym uspošobením. Bol to, pravdaže, neudržateľný stav, čoho svedectvom sa stalo polemické vystúpenie akademika Jána Kmeťa po medzinárodnej konferencii Tradičná kultúra Slovákov vo Vojvodine (Nový Sad 1970). Poukázal v ňom na neproduktívnosť materskocentrických prístupov, takže do dolnozemskej enklávnych kruhov adresoval výzvu: *aby sme sa neuspokojili s tým, že nás budú druhí skúmať ako nejaký suchý konár..., lebo nikto nemôže veci tak adekvátne vedecky potrafiť ako my sami...*(KMEŤ 1971: 293). Zaiste nie je náhodné, že približne v tom čase v Juhoslávii, Maďarsku aj v Rumunsku vznikli pracoviská zamerané na výskum slovenských minorít v tamojších krajinách. Vďaka týmto ustanovizniám sa dolnozemskej Slovákom dostala dovtedy nepredstaviteľná bádateľská pozornosť. Jej výsledkom je obsiahly potenciál poznatkov k tým najpodstatnejším úsekom a stránkam dejín, kultúry a života dolnozemskej Slovákov. Táto aktivita blahodárne zapôsobila aj na výskum dolnozemskej Slovákov v materskej krajine.

V poznávacom procese dolnozemskej Slovákov priam prelomovým sa ukázalo byť zohľadnenie konceptov procesuálnosti. Vďaka takémuto prístupu sme si mohli uvedomiť, že tak ako všetko v prírode a v spoločnosti, aj dejinnosť a život dolnozemskej Slovákov sa odvíjali na princípoch kontinuity a diskontinuity. Čiže na princípoch pretrvávania a zmeny, tradície a inovácie, prijímania a odmietania, odolávania a splývania (LIPTÁK 2000: 14). Po nabratí takéhoto kurzu sa na program dňa dostala otázka: *Kto a čím sú vlastne dolnozemskí Slováci?* Hľadať odpoveď na ňu sme sa vybrali ako tí traja hrdinovia z prstonárodných slovenských povestí – viacerými cestami. Jazykovedci rozpitváváním bilingvizmu, literárny vedci zohľadnením viackontextovosti, etnológovia dôrazom na synkretizmus a interkulturalitu, ďalší načieraním do historickej a kultúrnej pamäti a takmer všetci rozpitváváním

kategórie identity. Výsledkom takto zameraného úsilia sa stal poznatok, že určujúcim znakom kolektívnej tváre dolnozemsých Slovákov nemôže byť iba či hlavne etnicita, čiže ich slovenskosť. Čoraz nástojčivejšie sa ich sebaurčujúcim znakom stávala ich enklávna svojbytnosť. Najpriebornejšími konceptmi vystrojení bádatelia z okruhu sociálnych vied na Slovensku, v Maďarsku, Juhoslávii a Rumunsku, charakterizovali enklávnu svojbytnosť ako kolektívnu aj individuálnu jedinečnosť. To znamená, že v enklávnej svojbytnosti sú obsiahnuté také jedinečné a svojské črty, ktorými sa príslušná skupina, komunita či jednotlivci diferencujú jednak od obklopujúcej majoritnej spoločnosti, a zároveň aj od materského národa.

Týmto príhovorom som chcel aspoň v náznaku priblížiť, ako bola vykolíkováaná moja bádateľská cesta, aby som sa mohol poďakovať aj mojím spolubežcom, s ktorými som sa po nej uberal.

Takže úprimná vďaka!

V Nadlaku 18. marca 2016.